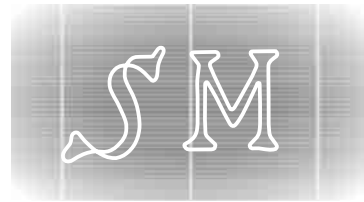

Pelbárt Jenő

235 éves a diósgyőri papíripar (1782–2017)

Amikor csejtei Martinyi Sámuel rochfalvai papírkészítőmester 1782-ben megalapította a Szinva-parton DIÓSGYŐR papírmalmot, bizonyára nem gondolt arra, hogy manufaktúrája még a XXI. században is állni fog, sőt a 235. évében még mindig sikeres papírgyárként működik majd. Ezidőtájt nemhogy ilyen hosszú fennállást, de még 50–60 évet is kevés magyar papíripari vállalkozás ért meg. DIÓSGYŐR papírmalom, majd jogutóda, a Diósgyőri Papírgyár, állta a történelem viharait. Működésének 235 éve alatt számos érdekes, tragikus és szerencsés esemény írta át történetét.

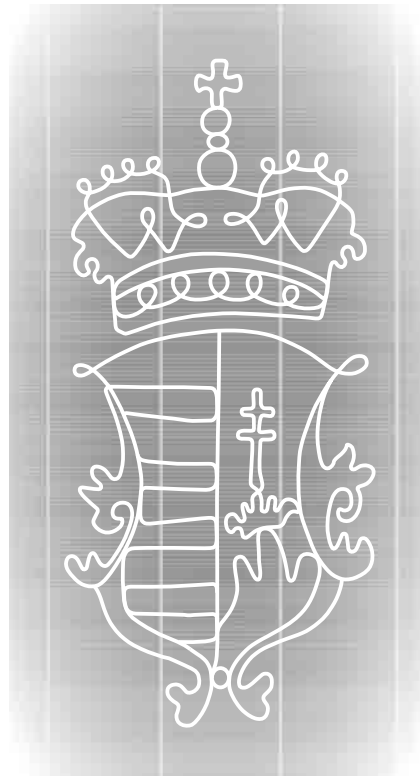
A manufakturális korszak diósgyőri merített papírjainak átnézetében a legjellegzetesebb vízjel Martinyi Sámuel kétbetűs, SM monogram-vízjele. A mester a monogramot minden esetben a német ortográf írásmód szerint rögzítette (elől áll a keresztnév és mellette a családnév rövidítése) a merítősztán, mivel évszázadokon át Magyarországon is a német volt a papíripar hivatalos nyelve. A papírkészítő monogramhoz gyakran társult a DIÓSGYŐR papírmalom név-vízjel, címer-vízjel, minőség-jelző és különféle papíralak-vízjelek. Például: DIOS GYŐRI REGEST, N. KANZLEY, DIOS GYŐRI NAGY KONCEPT, DIOS GYŐRI KÖZÉP, DIOS GYŐRI MEDIAN, DIOS GYŐRI POSTA, DIOS GYŐRI N:58 és D.GYŐRI.

1. ábra.

*Martinyi Sámuel SM monogram-vízjele, 1804
(felére kicsinyítve)*

Egy 1804-es szomorú levél diósgyőri papírja őrizte meg Martinyi Sámuel egyik korai vízjelpárját, amelynek egyik tagja Martinyi SM monogramja (1. ábra), másik tagja pedig egy szépen ívelt koronás magyar címer (2. ábra).

2. ábra. Koronás magyar címer-vízjel, 1804
(felére kicsinyítve)

DIÓSGYŐR papírmalomban a kész-
 árut – a rizsmát – becsomagolás után
 rizsmajeggyel látták el. Mindössze két
 diósgyőri rizsmajegy sérült lenyomata
 maradt fenn 1823-ból. Ebben az időben
 magyar és német nyelvű rizsmajegyet is

3. ábra. DIÓSGYŐR papírmalom
 német nyelvű rizsmajegye, 1823
 (rekonstrukció, kicsinyítve)

használt a papírmalom. A valamivel kisebb
 méretű (296×365 mm), narancsos-vörös
 színű, német nyelvű rizsmajegy felső
 részén feltüntették a mester SM mono-
 gramját, középen a kétféjű sasos állam-
 címert, az alsó részen pedig két sorban a
 rizsmacsomag tartalmát: DIOS=GYÖRER
 GROS=REGEST, és a készítés (csomagolás
 dátumát): 1823 (3. ábra).

A nagyobb méretű (296×365 mm),
 magyar nyelvű rizsmajegy rajzolata egy-
 szerűbb volt, hiányzott róla az SM mono-
 gram, a magyar címer alatt a felirat:

NAGY=KANZELEY, vagyis nagykancel-
 láriai papír (4. ábra).

Martinyi Sámuel 1836-ig vezette a 3
 kerek, 30 kalapácsos papírmalmot, majd
 halála után 1836–1842 között özvegye,
 Farkas Mária folytatta az ipart.

4. ábra. DIÓSGYŐR papírmalom
 német nyelvű rizsmajegye, 1823
 (eredeti nyomatkép, kicsinyítve)

Ebben az időszakban a leggyakoribb
 diósgyőri vízjel a DIOS=GYÖR papírma-
 lom név-vízjele volt. Egyik változatát egy
 1839-es bélyeg előtti levél velinpapírja őriz-
 te meg (5. ábra).

DIOS=GYÖR

5. ábra. DIÓSGYŐR papírmalom
 név-vízjele, 1839
 (rekonstrukciós rajz, kicsinyítve)

Martinyi Sámuelnek nem volt fiú örököse – aki folytathatta volna a mesterségét –, csak két lánya született. Mivel Mihálik Sámuel, a legjobb diósgyőri papírkészítő is meghalt, olyan szakember sem akadt, aki átvehette volna az ipart. Az özvegy ezért 1838-ban először felajánlotta megvételre a kincstárnak a papírmalmot, majd 1842-ben nyilvános árverésen eladta a kassai székelyű *Fiedler és Társai* kereskedő cégnek.

Az új tulajdonosok a papírmalom nevét *Császári és Királyi Diósgyőri Papiros Gyárra* változtatták. A végrehajtott fejlesztésekkel már néhány év múlva szép sikereket könyvelhettek el. 1846-ban a Magyar Iparegyesület a harmadik budapesti Magyar Iparműkiállításra beküldött *posta, irodai és fogalmi* diósgyőri papírminták alapján *Nagy ezüst*

6. ábra. DIOSGYŐRI KÖZÉP
papíralak-vízjel, 1847
(rajzi rekonstrukció, kicsinyítve)

érdempénz díjat adományozott a papírmalomnak. Ebből az időből ismerjük a diósgyőri merített papírok vízjelei közül a DIOS-GYŐRI KÖZÉP papíralak-vízjelet (6. ábra).

A gyarapodó manufaktúra élére Fiedler Károly az ausztriai Welsből szerződtette Greutter Antalt műszaki vezetőnek, aki az

1860-as évek végén az egyik tulajdonos helyébe is lépett. Ekkor a vállalkozás egy ideig a *Diósgyőri Papírgyár Társulat* nevet is viselte.

A Fiedler-Greutter-korszak egyik legdíszesebb diósgyőri vízjele az összefűzött, kalligrafikus verzál betűkből szerkesztett VÁLTÓ felirat-vízjel, amely 1875-ből, egy 5 krajcáros váltó velinpapírjában maradt fenn (7. ábra).

7. ábra. VÁLTÓ-vízjel, 1875
(rekonstrukciós rajz, kicsinyítve)

1878-ban újabb tulajdonos váltás következett be. A *Kolba Mihály és Fia* – iglói papírmalom tulajdonos – cég vette meg a diósgyőri manufaktúrát. Bár ezután a papírmalom már *Kolba Mihály és Fia Diósgyőri Papírgyára* néven szerepelt, de még mindig papírmalomként működött, mert nem volt papírgépe. Alig két év múlva azonban, 1880-ban hengersizítés papírgéppel szerelték fel, és ezzel valóban megkezdődött a diósgyőri papírgyári korszak. A gépi meghajtást egy 40 lóerős turbina és egy 30 lóerős gőzgép szolgáltatta. Párhuzamosan sokáig művelték még a kézi merítést is. Az 1885-ös Országos Általános Kiállítás jelentése már „merített papír utánzati gyárról” tesz említést, ahol újabb sikert ért el a gyár, *Nagy Érmét* nyertek a diósgyőri író-nyomó papírok.

Ebből az első hengersizítés időszakból – az 1880–1890 közötti időből – olyan korábbiaktól eltérő tipográfiájú, talpnélküli, egyenes állású, kettős kontúrú, kerekített sarkú, verzál betűkből álló papírgyár név- és papíralak-vízjelek maradtak fenn, mint a REGEST (8. ábra), a NAGY (9. ábra) és a DIOSGYÖRI (10. ábra).

REGEST

8. ábra. REGEST papíralak-vízjel, 1887
(rajzi rekonstrukció, kicsinyített)

NAGY

9. ábra. NAGY papíralak-vízjel, 1888
(rajzi rekonstrukció, kicsinyített)

DIOSGYÖRI

10. ábra. Papírgyár név-vízjel, 1890
(rajzi rekonstrukció, kicsinyített)

Sajnálatos módon 1890-ben leégett a papírgyár egy jelentős része, tönkrementek a berendezések és a gépek, de gyorsan újjáépítették. Kolba Mihály mérnök fia, Kolba Károly a Párizsi Világkiállításon még ebben az évben két legújabb típusú, Escher Wyss gyártmányú hengersizítés papírgépet és négy hollandit vásárolt. Hamarosan újra indították a gépi termelést.

A diósgyőri, minőségi merített papírkészítés 1890-ben a Párizsi Világkiállításon *Aranyérmét* nyert, ami meghozta a gyárnak

a világhírnevet is. A magyar pavilonban a kiállított termékek felett szerepelt a gyár látképe is. Ez fennmaradt 1894-ből egy olyan képeslapon, amelyet Kolba Viktor írt alá (11. ábra).

11. ábra. Látkép 1894-ből,
egy Kolba Viktor által aláírt képeslapon

1892 után ismét változott a papírgyár neve. Valószínű, hogy Kolba Mihály ekkor halt meg. Egy cégbejegyzés arról tanúskodik, hogy ettől kezdve már fiai, Kolba Károly és Kolba Miksa „diósgyőri lakosok” lettek egyformán jogosultak a cégjegyzésre. Ettől kezdve a gyár új neve *Kolba Mihály és Fiai Diósgyőri Papírgyára* lett.

1896-ban a budapesti Ezredéves Országos Kiállításon – 18 magyar papírgyár között – újabb elismerést kapott a Diósgyőri Papírgyár, az Országos Iparegyesület emléklapját és *Nagy Millenniumi Érmét* nyertek kiváló minőségű merített és hengersizítés papírjai.

A Magyar Királyi Kereskedelmi Múzeum által kiadott *Kivitelí Címtár*-ban – amely a jelentősebb beszerzési forrásokat közölte a Magyar Szent Korona Országainak ipara és őstermelői köréből – az 1896-os évfolyamban megjelent a Borsod vármegyei Kolba Mihály és Fiai hirdetése (12.

12. ábra. Hirdetés 1896-ból

ábra). A kiadvány első részében, a *Papíripar* című fejezetben azt olvashatjuk, hogy a Diósgyőri Papírgyár már 100 lóerős turbínával, 150 lóerős gőzgéppel dolgozik és 80 munkást foglalkoztat. Gyártmányai közül kiemeli az okmánypapírt, az értékcikket, valamint különlegességként a vízjeles biztonsági és a merített papírokat.

A jellegzetes – és később nagyon ismertté vált – diósgyőri *tölgyleveles védjegy-vízjelet* már a Kolba fiúk jegyeztették be 1899-ben a Miskolci Kereskedelmi és Iparkamaránál. A XX. század elején még kétszer megújították, 1909-ben és 1921-ben (13. ábra).

A Kolba család Diósgyőri Papírgyárát 1900-ban már az ország tizenkét legnagyobb papírgyára között jegyezték. Mint a „hazai összes nagy papírgyárak” egyikét,

13. ábra. Diósgyőri védjegy-vízjel, 1899

kereskedelmi miniszteri rendelet kötelezte arra, hogy az általa gyártott és forgalomba hozott minden papírtermékét lássa el be-

lajstromozott, tölgylevelés papírgyári védjegy-vízjelével. Ekkor még azt is előírták, hogy összes készítményeinél csak egyetlen ilyen védjegye lehet.

Érdekes adalék a gyár történetéhez, hogy alapítási évét sokszor tévesen, többféleképpen tüntették fel. Az 1901-ben kiadott *A magyar korona országainak gyáripára az 1898. évben* című kiadványban például így: „Régiség tekintetében ez után (szerk.: a kisszebeni után) következik a Kolba Mihály és fiai papírgyára Diósgyőrött, Borsod vármegyében, melynek alapítási éve 1769.”

Ugyanebből a munkából tudjuk meg, hogy „Sokkal tökéletesebb a gyár berendezése, ha a vízerő mellett más, az időjárástól és egyéb külső körülményektől független hajtóerőt használhat. Ilyen hajtóerők mai viszonyaink közt a gőz és az elektromosság.” E szerint tehát ekkor a Kolba Mihály és Fiai Papírgyára Diósgyőrött a modernebb magyar papírgyárak közé tartozott, mert bár elektromosságot ekkor még nem használt, de „gőz- és vízerőre” egyaránt be volt volt rendezve.

Minőségi papírtermékeinek előállításához ezidőtájt hazai eredetű rongyanyagból évente mintegy 3500 mázsát használt fel a papírgyár. Dolgozóit napi 11 és fél órán át foglalkoztatta, és köztudott volt, hogy: „munkásait betegség esetén ingyen orvosoltatja s a betegségyelző pénztári jutalékot is a gyár pénztárából fedezi.”

Egy 1901-ben Bécsben kiadott, német nyelvű – az Osztrák–Magyar Monarchia papírgyárait ismertető – *Adressenbuch*-ban a *Kolba Michael, Söhne Diósgyörer Papierfabrik* címszó alatt már az olvasható, hogy a papírgyár két 70 lóerős vízturbinával, egy 150 lóerős gőzgéppel és egy hengersizás papírgéppel rendelkezik. Termékei között tiszta rongy alapanyagból készített és gyár-

tott, légen szárított írópapírok, értékpapírok, okmánypapírok és különféle minőségű, úgynevezett bordás, utánzott-merített papírok is vannak. A gyártmányokat ismertető részben a Kolba papírgyár az írónyomó, koncept, posta-, érték-, és okmánypapír kategóriában van kiemelve. Az éves termelés ekkor már elérte a 300 ezer kilogrammot. Az üzemvezető Maximilian Kolba volt.

A századelő diósgyőri vízjelei között alapvetően felirat- és papíralak-vízjelek jelentek meg: MERITETT 102 sz., MERITETT NAGY 104 Sz., MERITETT REGEST 105 Sz., KINCSTÁRI JÖVEDÉK, ÁLLAMKINCSTÁR, Sz1, DIOSGYÖRI SZABVÁNY 2., II., III., IV. A bankok részére gyártott vízjeles értékpapírok között: MAGYAR JELZÁLOG ÉS HITELBANK, a részvényekben: BUDAPESTI KÖZÚTI VASPÁLYA TÁRSASÁG, MAGYAR KIRÁLYI FOLYAM- ÉS TENGERHAJÓZÁSI RT, PESTI HAZAI ELSŐ TAKARÉKPÉNZTÁR EGYESÜLET.

Egy 1908-ban – a lipcsei Dr. Trenkler Co. kiadásában – megjelent képeslap megőrizte a gyár korabeli látképét a jellegzetes, füstölgő, magas kéménnyel (14. ábra).

14. ábra. A Diósgyőri Papírgyár látképe 1908-ból

Az 1912-ben kiadott *Die Deutsche Wasserzeichen* című vízjelkatalógusban az E betűs vízjelek között szerepel *Eichelzweig* címszó alatt a *Michael Kolbas Söhne Diósgyőr* tölgyleveles vízjele is, ami azt jelenti, hogy védjeggyel ellátott papírfélék Németországban is forgalomba kerültek.

1914-ből Varga Ármin papírvizsgálati könyvében fennmaradt egy diósgyőri hirdetés, amelyben egyedüli olyan papírgyárnak hirdeti magát, amely légenszáritott rongyanyagból készült merített, valódi vízjelű érték-, okmány-, irodai és fogalmi papírokat gyárt. 1880. év óta a m. kir. állományosai merített papírokat szállítja.

15. ábra. Hirdetés 1914-ből

Egy 1916-os, Drezdában kiadott *Papier-Kalender* is közöl adatokat a diósgyőri Kolba gyárról. A *papír- és papírlemezgyárak* között *Michael Kolba's Söhne* név alatt két 138 cm-es papírgépet említ. Gyártmányai

közül érték-, okmány-, itatós és merített papírok, valamint *árnyalatos vízjelű váltópapírok* szerepelnek. Először van adat arról, hogy a gyár egy szürke papírlemezket előállító *papírlemezgépet* is működtet.

A gyár új neve *Kolba Mihály Fiai Diósgyőri Papír- és Papírlemezgyára* (fennmaradt 1928-ból egy iparendély is, amelyet Kolba Róbert kapott a Miskolci járás főszolgabírójától papírgyár és papírlemezgyár működésére).

1917-ből szintén ismert a Diósgyőri Papírgyárnak egy olyan látképe, amely az 1908-as képeslap egyik színes változata (16. ábra).

16. ábra. Látkép, 1917

1918-ban a Rigler József Ede Papírnevelőgyár kiadott egy hasznos ismeretekről tájékoztató kiadványt, amelyben a magyar vízjel-védjegyekre is felhívja a figyelmet, köztük a tölgyleveles diósgyőri vízjel-védjegy rajzolata is szerepel. A szöveg a korabeli szóhasználat szerint a vízjelet *víznyomásnak* nevezi. Arra hívja fel a fiatalok figyelmét, hogy az írka, rajzlap, rajztömb, levélpapír, írópapír, zseb- és jegyzetkönyv csak akkor tekinthető hazai terméknek, ha a papírlapban benne van a vízjel (vívnyomás) (17. ábra).

17. ábra. RJE kiadvány, 1918

Az első világháború nem kímélte sem az európai, sem a magyar papíripart, a Diósgyőri Papírgyárat is nehéz helyzetbe hozta. A trianoni békediktátum után pedig a papírgyár egyedül maradt Közép-Magyarországon, mivel a magyar papírgyárakat a leválasztott országrészekkel együtt elcsatolták. A háború után nehéz helyzetbe került a gyár. Gépei elavultnak számítottak, a korábbi, biztos bevételt jelentő állami megrendelések száma jelentősen csökkent, a termelés visszaesett.

1924-ben megalakult a Magyar Nemzeti Bank, a saját embléma-vízjelével ellátott részvényt papír a Diósgyőri Papírgyárban készült (18. ábra). Ennél azonban hamarosan sokkal közelebbi kapcsolatba került a nemzet bankjával a Kolba papírgyár.

18. ábra. Az MNB embléma-vízjele, 1924

1926-ban a Diósgyőri Papírgyár részvénytársasággá alakult, új neve *Diósgyőri Papírgyár Rt.* lett. Banki kölcsönből 195 cm szélességű síkszítás papírgépet vásárolt az osztrák Salzer papírgyártól, amelyet a Voith cég épített át. A gyár bel- és külföldi vezérképviselőt az Első Magyar Papíripar Rt. (MPI) vette át a Magyar Nemzeti Bank kérésére. Az MPI kereskedelmi fedezetet vállalt a gyár teljes termelésének átvételére és bizományosi értékesítésére. Így a termelés egy részét az MNB kötötte le, a többit pedig az MPI vette át. Egyik bizományosi lerakata Budapesten, a Falk Miksa utcában a Papírművek Rt. volt.

Ebben az időszakban a Diósgyőri Papírgyár Rt.-nek egy síkszítás papírgépe, 4 hollandi őrlője, egy 250 lóerős egyenáramú gőzgépe, simító kalandere, keresztvágógépe, görgőjárata, két nagyméretű kazánja és három elektromotorja volt. Az MPI és az MNB előírta a bankjegy-, részvény-, kötvény- és értékpapírokhoz használható alapanyagokat is: len és pamut keveréke, valamint kender lehetett.

Az MPI vezérképviselői időszakából fennmaradt a Diósgyőri Papírgyár Rt.-nek egy szép kivetelű papírmintakönyve (19. ábra).

A mintakönyv tanúsága szerint a Diósgyőri Papírgyár Rt. termékválasztéka elég széles volt. Gyártott utánzott merített és velin papírt, irodai, ofszetnyomó, okmány, bankposta, írógép-, könyv-, miniszter-, sokszorosító-, regénynyomó-, irka- és borítékpapírt többféle (sárga, rózsza, kék, zöld és szürke) színben.

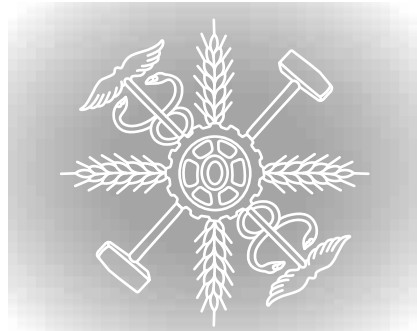

19. ábra. Diósgyőri papírmintakönyv címoldala, 1926

A korszak jellegzetes diósgyőri vízjelei közé tartozott a szárnyaskerék (20. ábra), a négykalászos Hermész-kerék (21. ábra), az Old Style (22. ábra) és különféle címeres, többnyire banki vízjelek (23. ábra).

20. ábra. Diósgyőri szárnyaskerék, 1926

21. ábra. Négykalászos Hermész-kerék, 1936

22. ábra. Old Style, 1943

23. ábra. Banki vízjel, 1945

A II. világháború jelentős károkat nem okozott a papírgyár épületeiben és gépeiben, ezért 1945 elején újra indulhatott a termelés. Először újságpapírt, majd az elsza-

badult inflációt követő bankjegykibocsátásokhoz rongytartalmú ofszetpapírt gyártott.

1948-ban a Diósgyőri Papírgyár Rt.-t is államosították, rövid időre *Diósgyőri Papírgyár NV* lett. Az MPI-től előbb az Iparügyi Minisztérium Papírgyártó Ipari Központja, majd a Könnyűipari Minisztérium Papíripari Igazgatósága vette át irányítását.

1952-ben a korábbi gőzgépes meghajtást teljesen elektromos hajtásra cserélték és megszüntették az elavult transzmissziós technikát.

1963-ban ismét új neve lett a gyárnak: a *Papíripari Vállalat Diósgyőri Papírgyára*, rövidítve: *PV Diósgyőri Papírgyára*.

1967-től a korábbi termék struktúrájától teljesen eltérő, új iránnyal, *papírfeldolgozóipari* tevékenységgel bővült a paletta. Ehhez különböző gyárakból érkeztek feldolgozó gépek: ragasztó-kasírozó, tejespalackzáró korongokat készítő, rotációs vágó- és tortaalatét-készítő gép. Megkezdődött a cukrásztálca, sajt Doboz, a húzott fedél gyártás, a kisformátumú, A/4-es írópapírok kiszerelese, jegypapír, kötszercsomagoló, kötészeti papírok, kartonok gyártása.

1972-ben üzembe állították a PV Csepeli Papírgyárából áttelepített 2. számú, síkszítás papírgépet. 1973-ban felszámolták a rongy cellulózgyártást.

Az 1980-as években alapvetően írónyomó-, térkép- és ofszetpapírok, kartonok, rongytartalmú kártya alappapírok, utánzott merített papírok, levél- és műszaki papírok gyártása, míg a különleges papírok közül a hagyományos okmány-, bankjegy-, érték- és sorsjegypapírok gyártása került előtérbe.

A diósgyőri papírmintákat PV Diós-

győri Papírgyára feliratú szalagzáró címkével látták el (24. ábra).

24. Szalagzáró címke az 1980-as évekből

1990-ben leányvállalattá minősítették a papírgyárat, szervezeti formája és neve újra *Diósgyőri Papírgyár Részvénytársaság* lett. A Papíripari Vállalat megszűnése után, 1993-tól a részvényesi jogokat a Magyar Nemzeti Bank tulajdonában lévő Pénzjegynyomda Zrt. gyakorolja.

Az 1995–1997 között végrehajtott fejlesztések során olasz gyártmányú hengersizítés papírgéppel szerelték fel és minden tekintetben alkalmassá vált a modern biztonsági papírok gyártására.

2011-től zártkörű részvénytársaságként működik, rövidített neve *DIPA Zrt.* Régi-új, hagyományos profilja okmány-, bankjegy-, okmány-, érték-, jegyalap-papírok, vízjeles nyomópapírok, biztonsági kartonok, közhiteles okmányok és öntapadós biztonsági papírok gyártása.

Ajánlott irodalom

Mares Valéria (1982): *A Diósgyőri Papírgyár 200 éve.* – Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. 191 oldal.

Pelbárt Jenő (2008): *DIÓSGYŐR papíralom korai vízjelei, 1803–1813.* – *Magyar Vízjel*, Grafon Kiadó, VI., 10: 27–28. oldal.

Pelbárt Jenő (2017): *A Diósgyőri Papírgyár vízjel-védjegyének története (1899–1949).* – *Papíripar*, LXI. évfolyam, 1–2: 33–41. o. www.dipa.hu